

דף שבועי

בס"ד

פרשת משפטים, תשפ"א, מספר 1406

שמירה בבעלים

יעקב חבה

בהמתו, אם שהוא ראה בעצמו איך נשבר או מת. וככה השכיר, שבא עם השוכר בדרך אחד.

לדעתו, חיובו של השואל באונס נובע מהחשד שמא העמים על הבהמה או על החפץ, ועשה בו שימוש חריג. לפי זה, המיוחד בדין השואל הוא, שאנו יוצאים מתוך הנחה שאכן זהו הגורם לנזק, ולא נותנים לשואל הזדמנות להישבע או להוכיח את חפותו בדרך אחרת. אולם כאשר הבעלים-המשאיל נמצא גם הוא לצד החפץ, לא ניתן לטעון כנגד השואל שחרג מהמקובל בשימוש באותו חפץ, שכן גם הבעלים ראה שהנסיבות היו של "נשבר או מת", ללא רשלנות מצד השואל, ולכן השואל אינו חייב בפיצוי על הנזק.

כך עולה גם מדבריו של הרשב"ם במקום: "בעליו אין עמו – במלאכת אותה הבהמה, לפי הפשט". לדבריו, לפי פשוטו של מקרא הפטור עוסק במקרה שבו הבעלים נמצא לצד החפץ בזמן שהשואל עשה בו שימוש, ואולי אף סייע לו במלאכה.

כך גם בשו"ת "חוות יאיר" סימן רכג: "כי לולא דרז"ל... יש לומר פירוש הכתוב 'עמו' – רוצה לומר אצל דברים ששאל לחבירו והיה לו להשיג עליו".²

אכן, גם בין האמוראים מצאנו מי שהולך בכיוון דומה:³ "אמר רב המנונא: לעולם הוא חייב עד שתהא פרה וחורש בה, חמור ומחמר אחריה, ועד שיהו בעלים משעת שאילה עד שעת שבורה ומתה".

לדעתו, הפטור של 'בעליו עימו' מותנה בכך שהבעלים עבדו בעצמם עם החפץ המושאל עבור השואל, גם בזמן שהתרחש אירוע הנזק. רב המנונא אינו מסתפק בכך, ודורש שיהיו עימו משעת שאילה ועד שעת הנזק. כלומר, לשיטתו נראה כי מדובר באדם שמשכיר עצמו יחד עם החפץ כדי לעשות בו שימוש עבר השואל. מקרה זה דומה אולי

בפרשתנו מובאים דיני השומרים (שמ' כב:ו-ד). חז"ל עמדו על ההבדלים בין סוגי השומרים, וקבעו:

ארבעה שומרים הן: שומר חנם והשואל, נושא שכר והשוכר. שומר חנם נשבע על הכל; השואל משלם את הכל; ונושא שכר והשוכר נשבעים על השבורה ועל השבויה ועל המתה ומשלמין את האבידה והגניבה.¹

על דיני השומרים, הסוגים השונים והיחסים ביניהם נכתב רבות. בדברים להלן אני מבקש להתייחס בקצרה לדין "בעליו עמו", המופיע בדיני השואל: "וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר או מת בעליו אין עמו שלם ישלם. אם בעליו עמו לא ישלם אם שכיר הוא בא בשכרו" (שמ' כב:ג-ד).

על פניו, ההבחנה בין 'בעליו עימו' (שמירה בבעלים) ל'בעליו אין עימו' נוגעת לחיוב של השואל בנסיבות של "נשבר או מת". דהיינו, לשאלת חיובו של השואל במקרים שבהם לא ניתן לייחס לו רשלנות, ובלשון חז"ל 'אונס'. התורה מחייבת עקרונית את השואל לפצות את הבעלים כשהחפץ המושאל ניזוק, גם במקרה שבו לא הייתה רשלנות מצידו של השואל, אולם רק בתנאי ש"בעליו אין עמו".

הדין של 'בעליו עימו' כפי שנראה הוא דוגמה נוספת למקרה שבו על פניו פרשנותם של חז"ל סוטה מהפירוש הפשוט של ההוראה בתורה.

הפרשנות המסתברת מפשוטו של מקרא היא, שהפטור מתשלום הנזק קשור לשאלת נוכחותו של בעל החפץ המושאל לצידו של השואל בעת השימוש בחפץ המושאל, וממילא ליכולתו להשיג בעצמו על החפץ לבל יינזק. כך למשל מסביר אבן עזרא:

וכי ישאל, על דרך הפשט בעליו אין עמו, ויכול לטעון על השואל שהכביד על

2 ראו גם: אדרת אליהו לגר"א: "אם בעליו כו' שה"ל לשמור בהמתו בעצמו".
3 בבא מציעא צה ע"ב.

* ד"ר יעקב חבה, סגן דיקן הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן.
1 משנה בבא מציעא ז, ח.

דבעי למישאל מידי מחבריה וליפטר, נימא ליה אשקין מיא דהוי שאילה בבעלים" (מי שמבקש לשאול חפץ מחברו ולהיות פטור, שיאמר למשאל השקני מים כדי שתהיה זו שאילה בבעלים).

ספר החינוך⁶ מנסה ליישב את דרשת חז"ל עם הפירוש הפשוט, שלפיו הפטור קשור ביכולת של הבעלים להשגיח בעצמו על החפץ:

ועל ענין שאלה בבעלים שפטור. נוכל לומר לפי הפשוט, שהתורה לא חייבה השואל אחר שבעל הכלי או הבהמה עמו, דמכיון שהוא שם ישמור הוא את שלו. ואף על פי שהשואל פטור אף לאחר שהלכו הבעלים, מכיון שהיו שם בשעת שאלה, אפשר לתרץ בזה שלא רצתה התורה לתת הדברים לשיעורין ולומר אם יהיו לשם הבעלים הרבה יהא פטור השואל ואם מעט יהא חייב, וציותה התורה דרך כלל דכל שהבעלים שם בשעת שאלה יהא פטור.

ההסבר שלו קשה, שכן על פניו דווקא המקרה של 'בעליו עימו' בשעת השאילה הוא החרג. אז מדוע יצרה התורה כלל על פי המקרה החרג דווקא?

מה אם כן יכול להיות הטעם לדין 'בעליו עימו' לפי הבנת חז"ל.

יש כמובן מי שקבע שזוהי "גזירת הכתוב" שטעמה אינו ידוע. כך למשל בדברי בעלי התוספות: "אבל שאילה בבעלים אין סברה לפטור והוי כחידוש ואין לך בו אלא חידוש"⁷. יש המנסים לתת הסברים מהותיים, וניתן

למצוא בדבריהם שני כיוונים אפשריים.

כיוון אחד מציע הרש"ר הירש. לדעתו, במקרה של 'בעליו עימו', העמיד עצמו בעל החפץ לרשותו של השומר, מבלי שהשומר אחראי לנזק שעלול לקרות לו במהלך עבודתו. ואם את עצמו העמיד לרשות השומר מבלי שהלה יקבל אחריות, בוודאי שכאשר העמיד גם את הכלי לרשות השומר, הוא עשה כן מבלי שהתכוון לדרוש ממנו אחריות לכלי.⁸ כלומר, הרש"ר הירש מניח שבמקרה של "בעליו עמו" כוונת הצדדים הייתה מראש לפטור את השומר מאחריות.

הסבר דומה מציע ה"משך חכמה". לדעתו, מי שהשכיר עצמו לאחר, ולאחר מכן השאל לו את כליו, עשה כן על פי רוב בתמורה לכך שהשואל סיפק לו עבודה. לכן לא ניתן לומר

לפועל המשכיר עצמו לבעל הבית ומביא את כלי מלאכתו עימו, ולכן אין לבעה"ב אחריות על הכלים.

אולם מסתבר שגם הסברים אלה, המתאימים על פניהם לפשט הפסוקים, אינם נקיים מקשיים.

כאמור, הפטור של 'בעליו עימו' נאמר בפסוקים ביחס לאירוע של אונס. מקרים של אונס אינם בשליטתו של איש, וממילא מה תועיל הימצאותו של הבעלים במקום?

היטיב לבטא את הקושי הרש"ר הירש: ברם, אם נתבונן בעניין מקרוב, יחזור לנו שאם נפרש את המקרה כפשוטו, יתקבל פירוש שהוא כה מנוגד לשכל הפשוט... לפי פשוטו של מקרא יהיה השואל חייב רק אם בעל הבהמה לא היה נוכח בשעת התאונה שקרתה לבהמתו. היו הבעלים בעצמם נוכחים בשעת התאונה, והיו יכולים להשגיח בעצמם על רכושם... יהיה השואל פטור.

והנה ראשית כול, אם אדם נותן את רכושו לחבירו על מנת שישמור עליו, הרי שבכך הוא מסיר מעליו את השמירה... אך בלאו הכי יש לשים לב לעובדה שהכתוב מדבר בשבורה ומתה,

דהיינו דווקא בתאונות שאין בכוח בשר ודם למנוע אותן, והרי הן בכלל אונסין גמור, שלגביהן עניין נוכחותם או היעדרותם של הבעלים, או של כל אדם אחר, אינו מעלה ואינו מוריד. דבר זה אין הדעת סובלתו בשום פנים, ולא ייתכן שזוהי כוונת התורה.

עמדתו של רב המנונא מעלה קושי גם היא. שכן, אם הנימוק ל'בעליו עימו' הוא היכולת של הבעלים להשגיח על החפץ המושאל, מדוע הוא דורש שהבעלים יהיה עימו משעת שאילה ועד אירוע הנזק. מספיק היה שיהיה עימו בשעת התרחשות הנזק.

ייתכן שהקשיים הללו הביאו את חז"ל לתת משמעות אחרת לדין 'בעליו עימו', החורג על פניו מפשוטו של מקרא. לפי דרשת חז"ל, ב'בעליו עימו' אין הכוונה עם החפץ המושאל, אלא עם השואל. לדעתם, הפטור אינו תלוי בנוכחות הבעלים לצד החפץ, אלא בהיותם של הבעלים מושכרים בעצמם לשומר לצורך מלאכתו, אשר לא בהכרח קשורה בחפץ המושאל. מה שקובע לעניין הפטור הוא שעת השאילה בלבד. אם היה הבעלים מושכר לשואל בשעת השאילה, שוב לא נדרש שיהיה עימו בשעה שהנזק קורה. עוד קבעו חז"ל שהפטור הזה רלבנטי לכל השומרים.⁴ הדבר מגיע עד כדי אבסורד בדברי רבא:⁵ "האי מאן

עמדתו של רב המנונא מעלה קושי גם היא. שכן, אם הנימוק ל'בעליו עימו' הוא היכולת של הבעלים להשגיח על החפץ המושאל, מדוע הוא דורש שהבעלים יהיה עימו משעת שאילה ועד אירוע הנזק. מספיק היה שיהיה עימו בשעת התרחשות הנזק.

ייתכן שהקשיים הללו הביאו את חז"ל לתת משמעות אחרת לדין 'בעליו עימו', החורג על פניו מפשוטו של מקרא. לפי דרשת חז"ל, ב'בעליו עימו' אין הכוונה עם החפץ המושאל, אלא עם השואל. לדעתם, הפטור אינו תלוי בנוכחות הבעלים לצד החפץ, אלא בהיותם של הבעלים מושכרים בעצמם לשומר לצורך מלאכתו, אשר לא בהכרח קשורה בחפץ המושאל. מה שקובע לעניין הפטור הוא שעת השאילה בלבד. אם היה הבעלים מושכר לשואל בשעת השאילה, שוב לא נדרש שיהיה עימו בשעה שהנזק קורה. עוד קבעו חז"ל שהפטור הזה רלבנטי לכל השומרים.⁴ הדבר מגיע עד כדי אבסורד בדברי רבא:⁵ "האי מאן

עמדתו של רב המנונא מעלה קושי גם היא. שכן, אם הנימוק ל'בעליו עימו' הוא היכולת של הבעלים להשגיח על החפץ המושאל, מדוע הוא דורש שהבעלים יהיה עימו משעת שאילה ועד אירוע הנזק. מספיק היה שיהיה עימו בשעת התרחשות הנזק.

ייתכן שהקשיים הללו הביאו את חז"ל לתת משמעות אחרת לדין 'בעליו עימו', החורג על פניו מפשוטו של מקרא. לפי דרשת חז"ל, ב'בעליו עימו' אין הכוונה עם החפץ המושאל, אלא עם השואל. לדעתם, הפטור אינו תלוי בנוכחות הבעלים לצד החפץ, אלא בהיותם של הבעלים מושכרים בעצמם לשומר לצורך מלאכתו, אשר לא בהכרח קשורה בחפץ המושאל. מה שקובע לעניין הפטור הוא שעת השאילה בלבד. אם היה הבעלים מושכר לשואל בשעת השאילה, שוב לא נדרש שיהיה עימו בשעה שהנזק קורה. עוד קבעו חז"ל שהפטור הזה רלבנטי לכל השומרים.⁴ הדבר מגיע עד כדי אבסורד בדברי רבא:⁵ "האי מאן

עמדתו של רב המנונא מעלה קושי גם היא. שכן, אם הנימוק ל'בעליו עימו' הוא היכולת של הבעלים להשגיח על החפץ המושאל, מדוע הוא דורש שהבעלים יהיה עימו משעת שאילה ועד אירוע הנזק. מספיק היה שיהיה עימו בשעת התרחשות הנזק.

ייתכן שהקשיים הללו הביאו את חז"ל לתת משמעות אחרת לדין 'בעליו עימו', החורג על פניו מפשוטו של מקרא. לפי דרשת חז"ל, ב'בעליו עימו' אין הכוונה עם החפץ המושאל, אלא עם השואל. לדעתם, הפטור אינו תלוי בנוכחות הבעלים לצד החפץ, אלא בהיותם של הבעלים מושכרים בעצמם לשומר לצורך מלאכתו, אשר לא בהכרח קשורה בחפץ המושאל. מה שקובע לעניין הפטור הוא שעת השאילה בלבד. אם היה הבעלים מושכר לשואל בשעת השאילה, שוב לא נדרש שיהיה עימו בשעה שהנזק קורה. עוד קבעו חז"ל שהפטור הזה רלבנטי לכל השומרים.⁴ הדבר מגיע עד כדי אבסורד בדברי רבא:⁵ "האי מאן

6 מצוה ס.

7 בבא מציעא צו ע"א (ד"ה ונשאל). ראו עוד: מנחת חינוך מצוה נז; שו"ת חת"ס, ה (חול"מ), נב; שו"ת שבות יעקב א, יט ועוד.

8 עם זאת ניתן להבחין בין הדברים, שכן על עצמו הוא סומך שייזהר, אך מדוע שישמוך על כך שהחפץ לא ייפגע?

4 שם, צה ע"א; רמב"ם, שכירות, א, ג.

5 שם, צז ע"א.

כולל אי החובה לשמור בזמן שהשואל עצמו משועבד לבעלים.¹¹

נפקות אחרת נוגעת לדין שליחות יד בשמירה בבעלים. שומר ששלח ידו בחפץ שהוא נשוא השמירה יהיה חייב באחריותו, גם בגין אירוע של אונס.¹² האם שומר בבעלים ('בעליו עימו') ששלח ידו יהיה חייב מדין שליחות יד, או פטור כדין כל שמירה בבעלים. מדברי "נתיבות המשפט"¹³ עולה, שאם נגדיר 'שומר בבעלים' כשומר עם תנאי שמירה מיוחדים, יש להניח שבשליחות יד הוא יהיה חייב. שכן, לא סביר להניח שבעל החפץ התכוון לפטור את השומר גם במקרה כזה. לעומת זאת, אם הנימוק לפטור של שמירה בבעלים הוא משום שהשומר אינו מוגדר כלל כשומר, בשל העובדה שלא היה יכול להשתעבד לבעלים, אזי יש מקום לפטורו גם במקרה של שליחות יד.¹⁴

נפקויות נוספות יכולות להיות קשורות לשאלת חיוב בשבועה במקרה של שמירה בבעלים, וכן לשאלה האם דין שמירה בבעלים יחול גם כאשר עבד או שלוחם של הבעלים נשלח על ידם לעבוד עבור השומר תמורת שכר או בחינם.¹⁵

לסיכום: ההסבר הפשוט של דין 'בעליו עימו', לפיו הבעלים מצוי לצד החפץ ומשגיח עליו בעצמו, אינו מתיישב עם הפטור של השומר במקרה של אונס. זו אולי הסיבה לכך שחז"ל בדרשתם נתנו לדין משמעות אחרת, ולפיה שעת תחילת השמירה קובעת לדין 'בעליו עימו' ולא השעה שבה קורה הנזק. ההסבר לדין לפי חז"ל יכול להיות בכך, שאנו מתחקים אחר כוונת הצדדים לפטור את השומר מאחריותו, או שהסיבה היא מגבלה טכנית שלפיה אי אפשר שהשומר ישתעבד לבעלים כשבו-זמנית הבעלים משועבד כלפי השומר.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן-שיף

11 ראו עוד שו"ת שואל ומשיב (מהד' א, חלק א, רסה), המסביר כך את דברי הרמב"ם.
12 ראו רמב"ם גזילה ואבידה, ג, יא; שו"ע חו"מ, רצב.
13 רצא, לד.
14 אולם ראו דברי קצות החושן שם.
15 ראו עוד במאמרי, "שמירה בבעלים", מגל ח-ט, 139.

במקרה כזה ביחס לשואל ש"כל הנאה שלו" (שזהו הנימוק לחיובו של שואל גם במקרה של אונס). גם אם עבד עבור חברו ללא תמורה, יש להניח שעשה כן כנגד טובה כלשהי שעשה לו החבר. ממילא מדובר למעשה על שני צדדים שיש ביניהם יחסים של מתן טובות הדדיות, ואין להם כוונה לתת לשואל מעמד של "שואל שכל הנאה שלו", ולחייב אותו בחיובי אחריות רגילים. ככל הנראה הוא יסביר שהוא הדין גם ביחס לשומרים אחרים. העובדה שבעל החפץ השכיר עצמו לשומר, או עבד עבורו חינו, והאחרון מצידו הסכים לשמור מלמדת שאין כוונת הצדדים להסכם שמירה רגיל שמטיל על השומר אחריות במקרה שאירע נזק לחפץ.

המשותף לשני ההסברים הללו, שהם מבוססים על ניתוח כוונתם של הצדדים, ומניחים שהם לא התכוונו שהשואל יעניק לבעלים אחריות על החפץ. גם מובן מדוע השעה הקובעת היא שעת השאילה ולא שעת הנזק, שכן ההסכמה על תנאי השמירה מתגבשת בזמן העברת החפץ לשומר-השואל.

כיוון אחר מובא בדבריו של הרלב"ג. לדבריו, אין אפשרות שמישהו יהיה גם "עבד" וגם "אדון" כלפי אותו אדם בו-זמנית. הבעלים העמיד עצמו לרשות השומר ובכך הפך למעין "עבד" שלו, ולכן השומר אינו יכול להשתעבד כלפי הבעלים בחיובי השמירה.⁹ גם לפי הסבר זה מובן מדוע השעה הקובעת היא שעת העסקה ולא שעת הנזק.

שני ההסברים הללו דומים אמנם, אולם עשויות להיות להם נפקויות שונות. ננסה להצביע על אחדות.

כאמור, דין 'בעליו עימו' נאמר בתורה ביחס לחיוב השואל במקרה של אונס. חז"ל הרחיבו זאת גם ליתר השומרים וגם לחיובי גניבה ואבידה. בסוגיה בתלמוד נחלקו רב אחא ורבינא באשר לפשיעה בבעלים; האם השומר חייב או פטור.¹⁰

הסבריהם של הרש"ר הירש וה"משך חכמה" אינם מתיישבים עם פטורו גם במקרה של פשיעה. כי אם הפטור מבוסס על אומדן הדעת של הצדדים, לא סביר להניח שהבעלים לא ציפה שהשומר ישמור על החפץ ויתרשל, ויהיה פטור גם אם יפר את חובתו הבסיסית לשמור. לעומת זאת, ההסבר של הרלב"ג יכול להתיישב גם עם עמדה כזו. שכן לשיטתו, הפטור אינו נובע מכוונת הצדדים, אלא הוא תוצאה ממניעה חוקית-הלכתית ליצור התחייבויות סותרות. הדין אינו מאפשר התחייבות כלשהי של השומר כלפי הבעלים,

9 ראו גם תורה תמימה אות קנג.
10 בבא מציעא צה ע"א.